

Razvijanje pravilnog izgovora u djece predškolske dobi

Golubić, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:394518>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-03**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

UČITELJSKI FAKULTET

ODSJEK ZA RANI I PREDŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE

ANA GOLUBIĆ

DIPLOMSKI RAD

**RAZVIJANJE PRAVILNOG IZGOVORA U
DJECE PREDŠKOLSKE DOBI**

Zagreb, rujan 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

UČITELJSKI FAKULTET

ODSJEK ZA RANI I PREDŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE

DIPLOMSKI RAD

IME I PREZIME PRISTUPNIKA: Ana Golubić

TEMA DIPLOMSKOG RADA: Razvijanje pravilnog izgovora u
djece predškolske dobi

MENOR: prof. dr. sc. Vladimira Velički

Zagreb, rujan 2020.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. RAZVOJ GOVORA U DJECE RANE I PREDŠKOLSKE DOBI	3
2.1. Predverbalni period.....	3
2.2. Verbalni period	4
3. IZGOVOR GLASOVA.....	5
3.1. Nastanak glasa	5
3.2. Izgovor glasova u djece	7
3.3. Izgovor u dječaka i djevojčica	8
4. POREMEĆAJ IZGOVORA GLASOVA – DISLALIJA.....	9
4.1. Dislalije u odnosu na broj poremećenih glasova	9
4.2. Dislalije u odnosu na uzrok poremećaja.....	10
5. UTJECAJI OKOLINE NA RAZVOJ GOVORA U DJECE	13
5.1. Uloga odraslih na razvoj govora u djece	13
5.2. Uloga medija na razvoj govora u djece	14
5.3. Uloga igre na razvoj govora u djece	15
5.4. Uloga glazbenih aktivnosti na razvoj govora u djece	19
6. ISTRAŽIVANJA DJEČJEG JEZIKA	20
7. ISPITIVANJE IZGOVORA GLASOVA DJECE SREDNJE DOBNE SKUPINE.....	21
7.1. Cilj istraživanja.....	21
7.2. Metode rada	21
7.2.1. Vježbe i pjesme korištene u provođenju istraživanja	23
7.2.2. Jezične igre korištene u provođenju istraživanja	26
7.3. Hipoteze.....	28
7.4. Rezultati i rasprava	28
8. ZAKLJUČAK	32
9. LITERATURA.....	33

SAŽETAK

Osjetljivo doba za razvoj govora je najranije djetinjstvo. Zbog toga su djetetu kroz predškolsko razdoblje potrebni primjereni govorni uzori kako bi djelovali na ostvarenje govornog potencijala u djece. U radu na govornom razvoju s djecom, primjećeno je da djeca lakše prihvaćaju i usvajaju govorno gradivo koje je ritmično, kojeg dijete uči spontano i u čijem ponavljanju osjeća zadovoljstvo. Najčešće su to pjesmice koje posjeduju ritam i rimu, a sadržaj je blizak djeci i zanimljiv. Jezične igre kao poveznica igre i jezika omogućuju djeci da poštujući pravila, na zabavan način usvajaju jezične kompetencije, poput: uvježbavanja slušne osviještenosti, izgovora glasova, bogaćenje rječnika, prepoznavanja početnog glasa, sve do glasovne sinteze i analize. Znanstvena istraživanja dječjeg jezika kroz prošlost su se najčešće bavila dječjim govornim razvojem do treće godine djetetova života. U ovom su radu ispitani izgovori glasova djece u dobi od pete do šeste godine života, s troje djece su provedene vježbe, pjesme i jezične igre kako bi se istražio njihov utjecaj na izgovor glasova. Dobiveni rezultati ukazuju na to da je izgovor djece s kojom su se provodile jezične igre, vježbe i pjesme za artikulaciju glasova značajno napredovao u odnosu na djecu s kojom se nisu provodile nikakve govorne aktivnosti.

Ključne riječi: *djeca, izgovor, odgojitelj, utjecaj*

SUMMARY

The sensitive age for speech development is the earliest childhood. Therefore, the child needs appropriate speech role models throughout the preschool period in order to act on the realization of speech potential in children. In the work on speech development with children, it was noticed that children more easily accept and adopt speech material that is rhythmic, which the child learns spontaneously and in the repetition of which he feels pleasure. Most often, these are songs that have rhythm and rhyme, and their content is close to children and interesting. Language games, as a link between play and language, allow children to learn language competencies in a fun way, such as: practicing auditory awareness, pronunciation of voices, vocabulary enrichment, recognition of the initial voice, all the way to voice synthesis and analysis. Scientific research of children's language through the past has most often dealt with children's speech development until the third year of a child's life. In this paper, the pronunciations of the voices of children aged five to six years were examined, with exercises, songs, and language games conducted with three children to investigate their influence on the pronunciation of voices. The obtained results indicate that the pronunciation of children with whom language games, exercises and songs for articulation of voices were conducted was significantly improved compared to children with whom no speech activities were conducted.

Key words: children, pronunciation, educator, influence

1. UVOD

Ne postoji ljudska zajednica bez jezika. Jezik kao jedno od najvažnijih obilježja ljudske vrste omogućuje sporazumijevanje kroz slanje i primanje poruka, prenošenje obavijesti, razmjene misli, osjećaja i iskustava. Autorica Pavličević-Franić (2005:14) definira jezik na sljedeći način: „Jezik omogućuje realizaciju govora u zvučnoj formi, on je organizacija govora. Stoga jezik možemo u užem smislu odrediti kao apstraktan sustav znakova i pravila prema kojima se ti znakovi kombiniraju u svrhu sporazumijevanja, odnosno prijenosa obavijesti.“ Ivo Škarić (1991:69) definira govor kao „optimalnu zvučnu čovječju komunikaciju oblikovanu ritmom rečenica, riječi i slogova“ te ističe da se „razvoj zvučnoga govora može objasniti raspoloživošću ljudskih organa za stvaranje zvuka i komunikacijskom pogodnošću zvuka“ (Šego, 2009). Razvoj dječjeg govora je veoma složen proces, koji se odvija pod utjecajem mnoštva različitih čimbenika. Govor je socijalni fenomen i njegov je razvoj moguć isključivo u uvjetima ljudskog okruženja (Posokhova, 1999). Stručnjaci koji se bave govornim razvojem djece ističu važnost predškolske dobi (od rođenja do šeste, odnosno sedme godine života) kao temelja kulture govorenja, čitanja i pisanja. Izgovor glasova i njegov razvoj kod djece rane i predškolske dobi uvjetovan je urednim sluhom i razvijenim govornim organima te poticajnom okolinom.

Motiv odabira teme leži u interesu za jezične igre i vježbe u funkciji razvoja govora te njihovom provođenju u redovitom odgojno obrazovnom radu u dječjem vrtiću. Poznato je da su odgojitelji govorni modeli djeci koju odgajaju, mene je interesiralo može li odgojitelj doprinijeti razvoju izgovora djece predškolske dobi. Stoga sam provela ispitivanje izgovora glasova među šestoro djece u dobi od 4,8 do 5,9 godina kod koje su postojala odstupanja u izgovoru istih. Svjesna sam ograničenja istraživanja jer je razvoj dječjeg govora vrlo promjenjiv i brz te je ponekad i teško mjerljiv, no ono je provedeno kako bi se utvrdilo koliko odgojitelj koji nije stručnjak iz područja logopedije može primijetiti odstupanja u izgovoru glasova te na koje načine kroz svakodnevni rad može utjecati na poboljšanje izgovora glasova u djece rane i predškolske dobi.

U prvom poglavlju govori se o razvoju govora općenito, o predverbalnom i verbalnom periodu, slijedi poglavlje o izgovoru glasova; što je glas i koji su organi zaslužni za njegovo nastajanje. Također se iznosi podjela glasova prema mjestu izgovora te u kojoj dobi bi se pojedini glasovi trebali izgovarati bez teškoća. U trećem poglavlju navedeni su najčešći poremećajima izgovora.

Neispravan izgovor glasova, autor Šarić dijeli na: sigmatizam, rotacizam, lambdacizam, kapacizam i gamacizam; dok su s obzirom na uzrok poremećaja dislalije podijeljene na organsku i funkcionalnu. Četvrto poglavlje sadrži pozitivne i negativne utjecaje okoline koji djeluju na izgovor glasova u djece, a to su uloga odraslih, medija, igre i glazbenih aktivnosti. U petom poglavlju ukratko je opisano istraživanje dječjeg jezika kroz povijest; u svijetu i u Hrvatskoj, a začetnik istraživanja dječjeg jezika je Charles Darwin. Provedeno istraživanje s djecom predškolske dobi objašnjeno je u šestom poglavlju kroz metode rada, hipoteze i rezultate te raspravu. Priložene su najčešće vježbe, pjesme i jezične igre koje su korištene u provođenju istog. U posljednjem poglavlju opisuju se doneseni zaključci.

2. RAZVOJ GOVORA U DJECE RANE I PREDŠKOLSKE DOBI

Svako zdravo dijete ima anatomske i glasovne mogućnosti za učenje glasova bilo kojeg jezika, one se realiziraju u interakciji djeteta i njegova socijalnog tj. obiteljskog okruženja. Osjetljivost u razvoju govora je povezana sa sazrijevanjem živčanog sustava, posebno strukturalnim promjenama u mozgu: naglo povećanje moždane mase te broja veza između živčanih stanica kao i među područjima u mozgu. Stoga je važno da dijete u ranom djetinjstvu ima adekvatnu socijalnu stimulaciju jer će samo tako doći do korištenja njegovih urođenih mogućnosti i s time do razvoja govora. Poznato je da u periodu od druge do dvanaeste godine života mozak ima najbolje mogućnosti za fleksibilnu organizaciju mnogih kognitivnih funkcija, tzv. plastičnost mozga, osobito funkcija koje su povezane s govorom. Nakon tog perioda, fleksibilnost mozgovne reorganizacije postupno opada (Starc, 2004). Razvoj dječjeg govora odvija se prema prirodnim psihološkim zakonima i slijedi određene faze. Valja napomenuti da se svako dijete razvija individualno te da sljedeće faze služe samo kao smjernice, a dijete je potrebno promatrati kao cjelovito biće.

2.1. Predverbalni period

Razvoj govora u pripremnom predverbalnom periodu obilježen je najprije spontanom glasanjem, potom artikuliranjem glasovima; izdvajaju se sljedeće četiri faze: prva faza razvoja govora traje od rođenja do drugog mjeseca djetetova života. To je faza fiziološkog krika i refleksnog glasanja, ona je veoma važna za cjelokupni govorni razvoj jer tada počinje stvaranje prvih za govor važnih senzomotoričkih živčanih veza. Mozak bebe postupno uči kontrolirati izgovor glasova i slušanje, taj proces čini temelj za ostvarivanje svjesnog razvoja govora. Druga faza govora traje od drugog do petog mjeseca, ona je praćena promjenom krika, pojavom smijeha i gukanja. Proces uspostavljanja svjesne kontrole nad izgovorom i slušanjem nastavlja se tako da dijete počinje ovladavati prvim elementom ljudskog govora – intonacijom. Treća faza razvoja govora traje od petog do sedmog mjeseca. U ovoj se fazi pojavljuju glasovne igre i brbljanje. S rastom bebe u usnoj šupljini se otvara sve veći prostor za složenija kretanja jezikom pa se češće stvaraju suglasnici i postupno se pojavljuje slogovno glasanje koje prelazi u slogovno brbljanje. Četvrta faza razvoja govora traje od sedmog do dvanaestog mjeseca, prati se aktivnim slogovnim brbljanjem. Brbljanje postaje socijalno, dijete aktivno

brblja u igri s odraslima, pokušava privući pažnju odrasle osobe i pažljivo sluša ljudski govor. Istovremeno se razvija i početno razumijevanje ljudskog govora (Velički, Katarinčić, 2011).

2.2. Verbalni period

Razvoj govora u verbalnom periodu obilježen je djetetovim usvajanjem jezične melodije, rečenične intonacije, ovladavanje fonemima i svjesnom proizvodnjom glasova iz okoline te brzim proširenjem fonda riječi. S navršenom godinom dana dijete izgovara svoju prvu smislenu riječ, ubrzo nakon toga djetetov se fond riječi intenzivno širi. Dio autora smatra da dvogodišnjak ima fond od dvjesto do tristo riječi, a trogodišnjak do dvije tisuće riječi. U govoru djece postoji aktivan vokabular, u kojeg se ubrajaju riječi koje dijete koristi u vlastitom govoru i prema njemu se procjenjuje mentalni razvoj te pasivan vokabular u kojeg se ubrajaju riječi koje dijete ne upotrebljava u vlastitom govoru jer sadrži riječi koje mu nisu dostupne i kojima se služe odrasli, no dijete ih razumije. U razdoblju od druge do šeste godine, djetetov govor naglo napreduje: povećava se broj riječi, govor postaje gramatički ispravan, a izgovor glasova postaje jasan i razumljiv. Ulazeći u šestu i sedmu godinu života dijete je usvojilo gramatička pravila i rabi sve vrste riječi i rečenica. Tada je spremno za polazak u školu gdje će započeti usvajati pisani jezik, a za njega je preduvjet dobar glasovni govor.

3. IZGOVOR GLASOVA

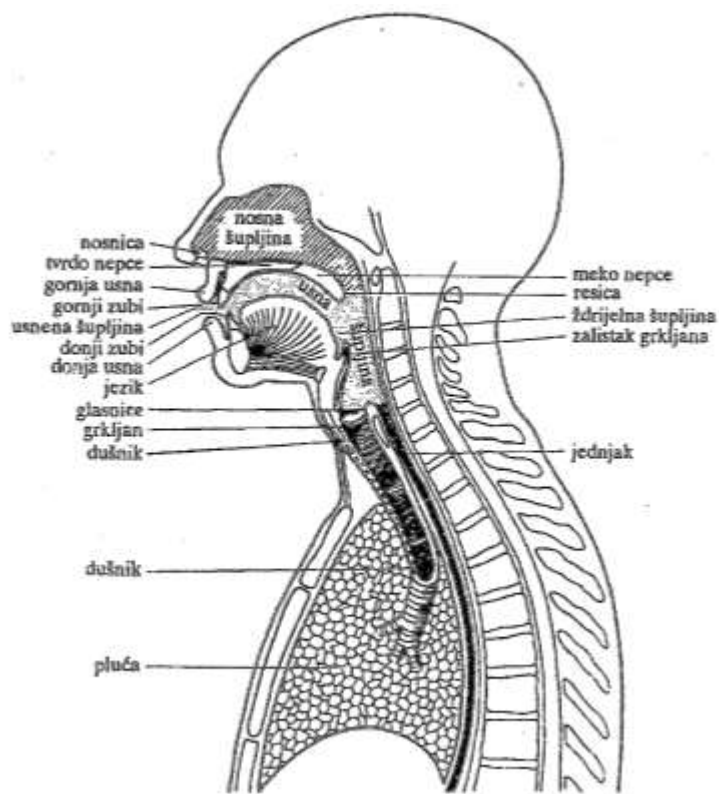
Autori Težak i Babić (2000:47) definiraju glas kao „najmanju sljedbenu govornu jedinicu. (...) Glas je zvuk uposlen u jeziku za razlikovanje značenja“. Taj zvuk upravo je najjednostavniji element govora. Preduvjet za nastanak izgovora glasova su potreba i želja za istim te poznavanje sustava znakova pojedinog jezika; tek uz navedeno centralni živčani sustav potiče na rad govorne organe i kontrolira njihov rad, u čemu mu pomaže i sluh. Govor započinje istiskivanjem zraka iz pluća.

U ljudskom tijelu, dakle ne postoji jedan organ za proizvodnju glasova i sam govor već se kroz etape razvoja dogodila adaptacija čovjekovih dišnih organa i probavnih organa kako bi nastao glas i govor. (Poplašen, 2014.)

3.1. Nastanak glasa

U hrvatskome jeziku glasovi se tvore pomoću izdisajne zračne struje, pri čemu zrak struji iz pluća i prolazi kroz dušnik i dolazi u grkljan, gdje se zvuk stvara treperenjem glasnica te se artikulacijski oblikuje u usnoj šupljini. U izgovoru sudjeluju pomični artikulatori: donja čeljust, mišići lica, usne, jezik, meko nepce i ždrijelne stijenke koji mijenjaju svoj položaj u usnoj šupljini te nepomični: gornja čeljust, tvrdo nepce i zubi. Upravo zbog različitih položaja govornih organa i širine prolaza kojim se zračna struja usmjerava kroz usnu ili nosnu šupljinu glasova je mnogo, a svaki izgovorni sustav jednog jezika ima određeni broj glasova (Vuletić, 1987).

Glas i govor kontroliraju se pod utjecajem ostalih osjetila kao što su sluh, vid i ravnoteža, a sve je upravljano složenim funkcijama u mozgu, odnosno najvećim dijelom iz centra za govor. U formiranju glasa i govora sudjeluju grkljan, nosna i usna šupljina, ždrijelo, respiracijski mišići, kosti prsnog koša, kralježnice i zdjelice te cijeli dišni sustav kao i mišići vrata i lica. Građa navedenih struktura utječe na jačinu, visinu, boju i raspon glasa, što stvara osobnost glasa svakog čovjeka (Poplašen, 2014, 261).

Slika 1. Govorni organi (Vuletić, 1987)

Na slici su prikazani govorni organi koji sudjeluju u nastanku glasova. Mjesto izgovora glasova je položaj gdje se govorni organi najviše približavaju jedan drugome tvoreći glas, a način izgovora odnosi se na pokrete koji organi tvore pri proizvodnji glasova. Prema mjestu izgovora, glasovi se dijele na:

dvousnene ili bijabijalne: *p, b, m*

zubousnene ili labiodentalne: *f, v*

zubne ili dentalne: *s, z, c, t, d, n*

nadzubne ili alveolarne: *l, r*

nepčane ili palatalne: *i, e, j, nj, lj, š, ž, č, dž, ć, đ*

srednjonepčane ili mediopalatalne: *a*

mekonepčane ili velarne: *o, u, k, g, h*. (Vuletić, 1987).

Po kriteriju prolaska zračne struje uz govorne organe nastaje podjela glasova na otvornike i zatvornike. Autori Težak i Babić (2000:49) navode da „Otvornici nastaju tako da zračna struja slobodno prolazi između govornih organa, a glasnice pri tome trepere stvarajući ton (...). Konačno oblikovanje otvornika ovisi o položaju jezika u usnoj šupljini i o načinu oblikovanja usnenog otvora kojim zračna struja izlazi iz usne šupljine.“ također spominju da (2000:52) „Zatvornici nastaju tako da govorni organi zatvaraju prolaz zračnoj struji. Zatvor može biti potpun ili djelomičan. Glasovi s djelomičnim zatvorom izrazito su zvonki pa se zovu zvanačnici. Glasovi s velikim ili potpunim zatvorom izrazito su šumni pa se zovu šumnici.“

3.2. Izgovor glasova u djece

Dijete usvaja izgovor glasova postepeno, a s vremenom ga usavršava. U početku su glasovi koje dijete proizvodi neodređeni i nejasni, no što je dijete starije postupno se približava ispravnom izgovoru svakog glasa. Glasovi koji se ranije pojavljuju jednostavni su za izgovor, a sazrijevanjem govornog aparata pojavljuju se zahtjevniji glasovi koji nastaju složenim pokretima govornih organa. Uspješnost izgovora glasova ovisi o radu mišića te senzornim, psihosocijalnim i neurofiziološkim čimbenicima.

1 – 2	2 – 3	3,5 – 4,5	4,5 – 5
A, O, E, P, B	I, U, F, V, T, D, N, NJ, M, K, G, H, J	S, Z, C, Š, Ž, L, LJ	Č, Ć, DŽ, Đ, R

Tablica 1. Dob pojave ispravnog izgovora glasova u godinama (Posokhova, 1999)

Tablica sa slike prikazuje pojavu glasova u odnosu na životnu dob. U 75% djece navedene dobi u tablici, glas u pripadajućem stupcu je pravilno izgovoren. Primjerice, u trećoj godini djeca najčešće ispravno izgovaraju otvornike i oko 10 zatvornika, dok ostale glasove izostavljaju, zamjenjuju drugim postojećim glasovima ili ih umekšano izgovaraju. U četvrtoj i petoj godini, glasovi postupno postaju sve ispravniji, a odstupanja u izgovoru složenih glasova toleriraju se

do pet i pol godina. Autorica Posokhova navodi kako dijete staro između pet i pol i šest godina mora posve pravilno izgovarati sve glasove.

Autorica Šego (2009: 126) navodi „Iako se starije predškolsko dijete uspješno sporazumijeva s okolinom, ne znači da je njegov govorni razvoj završen. Dijete i dalje obogaćuje svoj rječnik i nastavlja svladavati složenije gramatične strukture. (...) Svako je dijete, međutim jedinstveno i slijedi svoj razvojni put.“

3.3. Izgovor u dječaka i djevojčica

U narodu se često nailazi na tvrdnju da su djevojčice naprednije od dječaka u govornom razvoju te da su govorni poremećaji kod dječaka učestaliji i raznovrsniji. Autorica Vuletić i suradnici provodili su projektni zadatak s ovom tematikom te u sklopu znanstvenog rada navodi kako mijelinizacija vlakana u mozgu ide nešto sporije kod dječaka negoli kod djevojčica. Kroz spomenuti zadatak provedeno je ispitivanje izgovora 846 djece u zagrebačkim vrtićima pa autorice navode (1986: 41): „Na osnovi rezultata ovog istraživanja proizlazi da značajne razlike u općem dozrijevanju arikulacije između dječaka i djevojčica postoje u dobnim skupinama između 3,5 i 4 te između 4 i 4,5 godine u korist djevojčica.“

Za istraživanje se koristio slikovni materijal sa slikama predmeta čiji nazivi sadrže sve glasove jezika, ono se provodilo na način da dijete imenuje predmete na slici, a ispitivač zaokružuje samo neispravno izgovorene glasove na posebnom listiću za svako dijete. Pri analizi rezultata prema dobi djece bili su prisutni poremećaji iste skupine glasova, detaljniji uvid dobio se pri analizi razlika u kojoj djeca nisu bila podijeljena prema dobi već prema spolu.

Iz naših rezultata proizlazi da nema značajnijih razlika u izgovoru glasova između dječaka i djevojčica između 3 i 3,5 godine, te nakon 6,5 godina, pa do 7, što bi značilo da su se nakon 6,5 godina dječaci i djevojčice izjednačili kvantitativno i kvalitativno. Pod kvantitativnim izjednačavanjem razumijevamo postotak oštećenja izgovora, a pod kvalitativnim razlikama razumijemo izgovor pojedinih glasova ili skupina glasova (Vuletić i sur., 1984, 49).

Iz navedenog proizlazi da kvantitativne razlike u korist djevojčica postoje samo u dobnim skupinama između 3,5 i 4 odnosno između 4 i 4,5 godina.

4. POREMEĆAJ IZGOVORA GLASOVA – DISLALIJA

Autori kroz prošlost iznose niz definicija dislalije; neki je izjednačavaju s tepanjem, drugi sa zakašnjelim razvojem govora. Vrijedi spomenuti definiciju autorice Vuletić (1987:26) „Dislalija je poremećaj izgovora glasova u obliku omisija, supstitucija i distorzija te poremećaj riječi u obliku omisija, supstitucija, adicija i metateza glasova i slogova, neovisno o izgovornim mogućnostima, a struktura rečenice (...) u skladu je s dobi govornika.“ Kroz vrijeme, područje dislalije postepeno se sužava te zadržava samo poremećaje izgovora glasova.

Pojam poremećaj izgovora obuhvaća takva odstupanja u govoru u kojima dijete, zbog različitih razloga, ne može pravilno izgovoriti neke glasove, međusobno ih miješa ili sasvim izostavlja, nepravilno izgovara slogove ili cijele riječi dok mu je rječnik dovoljno bogat, a i sam govor je gramatički pravilan (Posokhova, 1999, 55).

Ista autorica iznosi (2005:12) „Dislalija je poremećaj izgovora glasova u osobe s normalnim fiziološkim sluhom, normalnom inervacijom govornih organa, normalnom inteligencijom i normalnom razvijenošću ostalih jezičnih komponenata.“ Omisija, supstitucija i distorzija koji su ranije spomenuti, podrazumijevaju: izostavljanje određenog glasa, zamjenu jednog glasa nekim drugim glasom iz istog izgovornog sustava te iskrivljen izgovor glasova; u tri navedena oblika najčešće se javlja neispravan izgovor glasova. Podjele dislalija nastaju u odnosu na broj poremećenih glasova u djetetovom govoru i u odnosu na uzrok poremećaja.

4.1. Dislalije u odnosu na broj poremećenih glasova

Autorica Posokhova prema broju poremećenih glasova razlikuje polimorfne dislalije, kada se nepravilno izgovaraju glasovi u više izgovornih skupina (primjerice „r, l i š, ž“) te monomorfne dislalije kada je poremećen izgovor jednog glasa ili nekoliko glasova iz iste skupine (primjerice: p, b, m). Autor Škarić neispravan izgovor glasova, prema skupini glasova koja je zahvaćena poremećajem dijeli na sigmatizam, rotacizam, lambdacizam, kapacizam i gamacizam.

Sigmatizam podrazumijeva poremećaj izgovora glasova s, z, c, te š, ž, č, dž, ć i đ. Naziv je dobio po osnovnom glasu s odnosno *sigma* koji postoji u svim europskim jezicima. Moguće je da neispravan izgovor bude samo pri izgovoru glasova s, z i c što čini uži sigmatizam, no najčešće zahvaća sve glasove iz skupine, ali na tri različita načina. Tijekom omisije glas s je

izostavljen, umjesto „stajati“ i „škola“ dijete izgovara „tajati“ i „kola“. Prilikom supstitucije dijete bezvučne glasove *s*, *c*, *č*, *ć* zamjenjuju glasom *t*, a zvučne *z*, *ž*, *dž* i *đ* zamjenjuju glasom *d*, tako je moguće umjesto „skoči“ čuti „tkoti“ ili umjesto „zima“ čuti „dima“. Distorzijom se određeni glas izgovara iskrivljeno, više vrsta distorzija podrazumijeva da izgovor glasova može biti umekšan, šuman, oštar ili piskav.

Rotacizam se odnosi na poremećaj izgovora glasa *r*. Rotacizam je najčešći u izgovoru djece no nalazi se i u izgovoru odraslih, radi se o poremećaju izgovora koji se lako prepoznaje, a često su ga svjesni i pojedinci koji ga izgovaraju neispravno. Kod omisije dijete izostavlja glas *r* pa umjesto „vrata“ i „ruka“ izgovara „vata“ odnosno „uka“. Djeca su često auditivno svjesna glasa *r* pa iako ono nije izgovoreno ostavlja trag u obliku vremenskog produljena, tako da se u riječi „vrata“ produljuje vokal *a* koji je iza neizgovorenoga glasa *r*. Supstitucijom dijete zamjenjuje glas *r* najčešće s glasovima *j*, *l* ili *v*, primjerice riječ „trava“ izgovara „tjava“, „tlava“ ili „tvava“. Distorzija se dijeli na prednju i stražnju, ovisno o tome da li se glas *r* stvara s jedne strane jezika ili se stvara na hrptu jezika.

Lambdacizam je poremećaj izgovora glasova *l* i *lj*. Kod omisije, koja je uglavnom rijetka dijete umjesto riječi „lijepo“ izgovara „ijepo“; slično kao i kod rotacizma glas koji slijedi nakon *l* često se vremenski produljuje. Kod supstitucije dijete zamjenjuje glasove *l* i *lj* s glasom *j*, pa izgovara „jujačka“ umjesto „ljuljačka“. Distorzija lambdacizma je prijelazni oblik i najčešća je u obliku poluvokala *w*.

Kapacizam je poremećaj izgovora glasa *k*, a gamacizam glasa *g*, oboje imaju jednako mjesto izgovora i uvijek su poremećeni na isti način pa se opisuju zajedno. Omisija je posljedica oštećenja govornih organa najčešće rascjepima nepca ili prereza jezika. Supstitucija podrazumijeva zamjenu glasova *k* i *g* s glasovima *t* i *d*, a distorzijom glasovi postaju gotovo grleni što se povezuje s pomakom dentalnih glasova unatrag (Vuletić, 1987).

4.2. Dislalije u odnosu na uzrok poremećaja

S obzirom na uzroke poremećaji izgovora dijele se na organske i funkcionalne; organski uključuju poremećaje uzrokovane anomalijom govornih organa, a funkcionalni poremećaji prisutni su kod osoba čiji su govorni organi normalni, no, poremećena je njihova funkcija. (Vuletić, 1987)

Organska dislalija, još se naziva i mehanička, događa se anatomskim promjenama u perifernim govornim organima; primjerice nepravilnosti zagriža i zuba ili prekratkom i zadebljalom podjezičnom vezicom. Funkcionalna dislalija je češća pojava kod djece, a uvjetovana je slabošću neurodinamičkih moždanih procesa kada su periferni organi ispravno građeni i kada je fiziološki sluh uredan. Dije se na motoričku, senzoričku i senzomotoričku.

Motorička dislalija događa se zbog nedovoljne pokretljivosti govornih organa, a najčešće kod boležljive djece i one koja boluju od infekcija u usnoj šupljini. Zbog navedenog događa se nespretnost govornih organa, najčešće jezika, te je onemogućeno podizanje vrška jezika prema gore ili njegovo vibriranje. Senzorička dislalija najčešće je uvjetovana nedostacima odnosno nerazvijenošću fonemskog sluha, koji ima sposobnost prepoznavanja i razlikovanja glasova koji tvore riječ, pa djeca s ovim oblikom dislalije imaju slabo razvijeno slušno pamćenje. Senzomotorička dislalija je uvjetovana istodobnim senzoričkim i motoričkim poteškoćama govora, pa primjerice kod slabo razvijenog fonemskog sluha djeteta ima otežano formiranje pokreta govornih organa.

Kod poremećaja govorne motorike, osim što se u djeteta neispravno formira izgovor, nejasni i neispravni kinestetički impulsi iz govornih organa šalju pogrešnu informaciju u mozak, u slušno-govorni analizator, što sa svoje strane negativno utječe na formiranje fonemskog sluha (Posokhova, 2005, 14).

Od ostalih uzoka, kroz literaturu se spominje poremećen izgovor glasova zbog nepravilnog odgoja govora djeteta u obitelji, kao primjerice predugo tepanje djetetu od strane odraslih osoba. Tepanjem se odrasli prilagođavaju dječjem govoru, no kada se koriste tepanjem nakon što djeteta počinje govoriti ono koči razvijanje ispravnog izgovora. Tepanje je dozvoljeno kroz cijelo djetinjstvo u emocionalno obojanim situacijama. Suprotno tepanju je pretjerani perfekcionizam prema djetetu od strane odraslih, jednako štetan oblik nepravilnog odgoja govora. On se događa kad roditelji zahtijevaju potpuno ispravni izgovor od djeteta, kada je ono premalo ili za njega još nije spremno što dovodi do izgovornih odstupanja ili do mucanja.

Neispravan izgovor se može pojaviti i zbog oponašanja lošeg govornog modela, primjerice kad djeteta komunicira samo s djecom koja nemaju uspostavljen pravilan izgovor ili s članom obitelji s govornom teškoćom. Važno je da djeteta tijekom svog razvoja bude što više izloženo pravilnom govornom uzoru.

Ukoliko dijete istodobno uči dva ili više jezika također može doći do odstupanja u izgovoru, jer je moguće da izgovor glasova iz jednog jezika prenosi u drugi. Pedagoška zapuštenost jedan je od ozbiljnih uzroka poremećaja izgovora, jer je govor socijalno uzrokovan i ukoliko dijete nema govorni model kroz svoj razvoj ostat će posljedice na njegovom govornom razvoju (Posokhova, 1999).

5. UTJECAJI OKOLINE NA RAZVOJ GOVORA U DJECE

Na jezično-govorni razvoj i na jezičnu kompetenciju djece utječu razni čimbenici: urođene sposobnosti, razvijen govorni i slušni aparat, interakcije s odraslima i vršnjacima, mediji te dječja samoaktivnost. U emocionalno zdravoj i intelektualno poticajnoj sredini dijete će uspješno razviti sve svoje potencijale. Da bi dijete lakše usvojilo govor, potrebno je omogućiti mu različite komunikacijske situacije jer, djeca koju odrasli više potiču na razgovor i koja vokalno više komuniciraju pokazuju višu razinu jezičnog razvoja dok smanjena učestalost komunikacije može rezultirati djetetovim zaostajanjem u razvoju (Šego, 2009).

5.1. Uloga odraslih na razvoj govora u djece

Govor kao socijalna funkcija može se razvijati samo uz neprestanu stimulaciju govornih centara u mozgu, a dijete počinje učiti govor na temelju imitacije, putem slušanja i oponašanja. Uloga odraslih je razgovarati s djetetom od njegova rođenja, a kasnije, omogućiti mu dovoljno situacija za komunikaciju.

Interakcije kojima je dijete izloženo utječu na to u kojem će se smjeru i na koji način dijete razvijati. Samim time postaje jasno da su, osim roditelja, stručnjaci ranog i predškolskog odgoja oni koji imaju jedinstvenu mogućnost osigurati djeci razvojno poticajno okruženje koje će pozitivno utjecati na sveukupan razvoj, a time i na razvoj jezičnih i komunikacijskih vještina (Matijević, 2009, 15).

Ranije je spomenuto da djeca koja su izložena većem broju jezično-govornih podražaja i sama razvijaju bolje jezične vještine, dakle kad roditelji ili odgojitelji postavljaju djeci pitanja, utječu na njihovu govornu i zvukovnu produkciju te djeca slušajući nove, raznovrsne riječi šire vokabular. Autorica Šego napominje da je u radu s predškolskim djetetom veoma važno kvalitetno organizirati aktivnosti koje je potrebno mijenjati po padu djetetove pozornosti te razgovarati o različitim temama (bez nametanja tema koje dijete ne zanimaju) i poticati na postavljanje pitanja i izricanja mišljenja.

Kreativni odgojitelji u predškolskim ustanovama rabe mnogo zanimljivih načina da pomognu djeci u usvajanju jezika i stjecanju vještina slušanja, govorenja, čitanja i pisanja; često djeci čitaju iz različitih izvora, razgovaraju s njima (...) s djecom

razgovaraju o knjigama, potiču ih na razgovor o likovima, na povezivanje priče koju su čuli s vlastitim životom. Dječje odgovore elaboriraju, dopunjavaju, proširuju, ispravljaju. (...) Odrasli trebaju biti djeci više partneri, a manje autoriteti pa svoje zahtjeve prema djeci trebaju izražavati kroz igru, a ne u obliku prisile (Šego, 2009, 127).

Odrasli, osim što trebaju djeci dati na znanje da posvećuju punu pozornost onima s kojima razgovaraju, moraju ih uz poticajan jezični razvoj motivirati na druženje i suradnju te da svoja iskustva nauče dijeliti s drugima. Djeci treba svakodnevno čitati pjesme i priče, najprije kratke, u određeno doba dana, a zatim sve više tako da se djetetu od najranije dobi usadi ljubav prema knjigama koje kasnije uvelike doprinose govornom razvoju i obogaćivanju rječnika.

U djetetovoj socijalnoj sredini, vrlo važnu ulogu u razvoju govora ima majka. Ona može, više ili manje utjecati na razvoj djetetovih jezičnih sposobnosti. Glavna karakteristika govora majke u odnosu na dijete okarakterizirana je pojednostavljenjem sintakse i semantike s ciljem postizanja i održavanja komunikacije s djetetom. Valjda imati na umu da suviše takvog prilagođenog govora dobi slušača može usporiti jezični razvoj. S obzirom na to da majke više prilagođavaju svoj govor djetetu, očevi predstavljaju komunikacijski izazov svojoj djeci pripremajući ih za širom govornom zajednicom (Blaži, 1994).

5.2. Uloga medija na razvoj govora u djece

Poznato je da su djeca svakodnevno izložena utjecaju televizije, videoigara i računala te da mnogo vremena provode gledajući crtane filmove, dječje serije i igraju razne oblike videoigara. Navedeni oblici medija mogu imati mnoštvo pozitivnih utjecaja na govorni razvoj u djece predškolske dobi. Kvalitetan televizijski program poučava dijete, potiče njegovu radoznalost, bogati mu rječnik i motivira ga na pozorno slušanje. Kvalitetni crtani ili dokumentarni filmovi djecu omogućuju usvajanje znanja o drugim kulturama, suosjećanje s likovima, bogaćenje rječnika i stjecanje znanja stranih jezika. Da bi utjecaji medija bili pozitivni, odrasli koji su odgovorni za njihov odgoj i razvoj moraju nadzirati i procjenjivati njihovu kvalitetu. Preporuka je da istovremeno i roditelji gledaju sadržaje s djecom kako bi zajedno provodili vrijeme, odgovarali na dječja pitanja i provodili razgovor s djecom vezan uz pogledano. Ako dijete voli

igrati računalne igre treba ga poticati na igranje edukativnih igara koje pozitivno djeluju na razvoj dječje logike i motorike pri rješavanju problemskog zadatka.

Naime kvalitetan televizijski program za djecu može pružiti govorne uzore. Tako su stručnjaci za dječji jezični razvoj, proučavajući jezik u serijama Muppet Show, Ulica Sezam i Teletubbiesi shvatili da se u njima upotrebljava govor primjeren djetetu (GUD)¹. Svaka epizoda Teletubbiesa govori djetetu poznatim riječima te daje mnoge primjere značenja riječi kada se smatra da su te riječi djeci nove. Glumci govore sporo, radnje i predmeti predstavljaju se sada i ovdje, struktura rečenice je jednostavna (...), a svaka epizoda nudi novu, zanimljivu i korisnu informaciju (Šego, 2009, 129).

Negativni utjecaji medija na dječji jezično – govorni razvoj povezani su uz predug boravak djeteta u gledanju i igranju te neprimjeren sadržaj kojem je ono izloženo. Predug boravak djeteta pred televizijom utječe na niže jezične sposobnosti (slabije predčitačke vještine) te zakinutost u druženju s vršnjacima i odraslima. Neprimjeren sadržaj poput nasilja često kao posljedicu ostavlja djetetovo reproduciranje viđenog. Slično tome, računalne igre i pretjerivanje u njihovom igranju sprečava djecu u upotrebljavanju društvenih jezičnih vještina koje su nužne za razvoj verbalne komunikativnosti.

Dijete, dakle ne bi trebalo baviti se medijskim sadržajima dulje od dva sata dnevno, a roditelji trebaju stalno usvajati znanja o medijima i donositi razumne odluke o uporabi i vremenu koje njihovo dijete provodi pred istima. Tek pravilno dozirane i pomno odabrane televizijske emisije i crtani filmovi mogu oplemeniti djetetov jezično-govorni razvoj (Šego, 2009).

5.3. Uloga igre na razvoj govora u djece

Igre koje se provode s djetetom u svrhu aktiviranja i stimulacije skladnog razvoja govora i sprječavanja mogućih odstupanja tijekom tog razvoja nazivaju se stimulativne igre. Moguće ih je provoditi s djetetom kod kuće, u dječjem vrtiću i tijekom logopedskih vježbi kako bi se pripremili dječji govorni i slušni organi za pravilno percipiranje i ispravan izgovor glasova.

¹ GUD – govor usmjeren na dijete, takav govor ima poseban ritam, visinu glasa, muzikalnost; GUD je sporiji od običnoga govora, pri njegovoj uporabi se biraju jednostavnije riječi (Šego, 2009)

U radu s djecom na poboljšanju razvoja cjelokupnog govornog sustava prvo se koriste igre za razvoj auditivne pažnje, zatim igre za razvoj govornog sluha te posljedne igre za razvoj fonematske percepcije. Uz navedeno, stimulativne igre mogu obuhvaćati igre za razvoj govornih organa, igre za razvoj disanja te igre za stimulaciju fine motorike ruku koja je čvrsto povezana s govornom (Posokhova, 1999).

Primjer igre za razvoj slušne pažnje (Posokhova, 1999, 139)

Gdje je zvonilo?

Svrha: odrediti smjer zvuka, razvijati orijentaciju u prostoru.

Materijal: zvončić.

Opis igre: Dijete sjedi u središtu sobe, predloženo mu je da zatvori oči i pogodi gdje je zazvonilo i pokaže rukom smjer. Voditelj ide u neki od uglova sobe i zvoni. Kad je dijete ispravno pokazalo smjer, kaže mu se „Gotovo!“ Dijete otvara oči i vidi zvončić. Moguće je zamijeniti uloge.

Primjer igre za razvoj govornog sluha (Posokhova, 1999, 143)

Zapamti broj

Svrha: razvijati slušnu i govornu pažnju.

Materijal: deset sličnih jednoličnih predmeta (dugmići, zrnca graha, figurice)

Opis igre: Voditelj kaže: „Izgovarati ću istu riječ nekoliko puta. Slušaj pažljivo koliko sam puta izgovorio i stavi na stol toliko figurica koliko puta si čuo tu riječ.“

Primjer igre za razvoj fonematske percepcije (Posokhova, 1999, 144)

Uhvati glas

Svrha: traženje određenog glasa u riječima na temelju slušne percepcije.

Opis igre: Voditelj kaže djetetu da pažljivo sluša i odredi koje od izgovorenih riječi imaju glas Š (R,L, Č, Ž). Voditelj izgovara pojedine riječi (sok, šaka, mašta, mast, njuška, miš, sirup, list, lišće) i kad je dijete čulo određeni glas, mora ga „uhvatiti“ (pljesnuti dlanovima), kada tog glasa nema – ne plješće.

Primjer igre za razvoj govornih organa (Posokhova, 1999,147)

Bajka o Veselom Jezičku

Svrha: jačanje mišića i usavršavanje pokreta jezika.

„Živio je Veseli Jezičak u svojoj kućici. Pogodi o kakvoj se kućici radi.

Ima kućica crvenih vrata,
za vratima stoje zvjerčice bijele,
te zvjerčice vole slatkiše i kekse.

Jesi li pogodilo? Ta kućica su usta. Vrata kućice se otvaraju i zatvaraju. Ovako: usta su otvorena, pa zatvorena. Jogunasti Jezičak ne sjedi na jednom mjestu. Često istrčava iz kućice (ispružiti jezik). Evo izašao je da se sunča i odmori na terasi (jezik je opušten u obliku „lopatice“ na donjoj usnici). Počeo je puhati lagani vjetrić. Jezičak se naježio (ispružiti napregnuti jezik u obliku iglice), sakrio se u kućici i zatvorio je iza sebe vrata (maknuti jezik i zatvoriti usta). Vani se pojavio oblak, prekrio je sunce i kiša je zabubnjala po krovu. Ovako (kucamo jezikom po gornjim sjekutićima te izgovaramo: „d-d-d-d“). Jezičak se nije dosađivao kod kuće, napojio je svog mačića mlijekom. Mačić je pio mlijeko (činimo jezikom pokrete gore-dole od donje usne prema gornjoj, usta su otvorena), zatim se obliznuo (obliznuti gornju i donju usnice s lijeva na desno, pa s desna na lijevo) i slatko zijevnuo (široko otvoriti usta). Jezičak je pogledao na sat. Sat je tikatakao: „tik-tak, tik-tak“ (usta su otvorena, usne se osmjehuju, vrškom jezika dodirujemo uglove usnica). Mačić se smotao u klupko. „Moram i ja na spavanje“, - pomislio je Jezičak.“

Primjer igre za razvoj fiziološkog i govornog disanja (Posokhova, 1999, 150)

Nogomet

Svrha: uvježbavanje dugotrajnog tečnog izdaha uz aktiviranje mišića usnica.

Materijal: mala loptica od vate, četiri prazne kutije od šibica

Opis igre: Voditelj stavi dvije kutije razmaknute 10 centimetara s jedne strane stola i dvije s druge strane. Dijete ili dvoje djece laganim izdahom guraju lopticu po stolu u smjeru suparnikova gola.

Primjer igre za razvoj fine motorike prstiju (Posokhova, 1999, 153)

Sjene životinja

Materijal: mala svjetiljka i bijeli zid (ili plahta).

Opis igre: svjetiljka se stavi tako da se mogu stvarati sjene na zidu. Voditelj uči dijete stvarati prstima razne figurice životinja, koje stvaraju velike sjene na zidu.

Svaka se figurica može pratiti kratkim stihom; npr: Lisica (*Oprezna sam lisica, vele da sam lukava*).

U razvoju govora i sprečavanju govorno-jezičnih teškoća, ritmične i slikovite igre i pjesme mogu biti od velike pomoći zato što dijete lakše prihvaća govorno gradivo ukoliko je ono vizualizirano i ritmično. Tijekom procesa ponavljanja, dijete ritmične i slikovite pjesmice uči spontano bez naprezanja te ujedno osjeća zadovoljstvo. Dobro osmišljene pjesmice omogućuju spontano usavršavanje pravilnog izgovora, naglaska, rima i intonacije (Herljević, 2007).

Primjer pjesme za automatizaciju izgovora glasova (Herljević, 2007, 17)

Medo trubi (Glas R)

Medo trubi:	Brzo vode!
tra-ta rata!	Vatru gasi!
Tra-ta rata!	Mojem Gari
Gori vatra!	kuću spasi!

5.4. Uloga glazbenih aktivnosti na razvoj govora u djece

Razvoj govora i jezika moguće je poboljšati korištenjem glazbe tijekom svakodnevnih aktivnosti. Glazbene aktivnosti pomažu djeci razviti svijest o zvukovima što utječe na razvoj fonološke svjesnosti. Slušanje glazbe i pjevanje pruža djeci priliku za korištenje glasova iz njihova materinjeg jezika na zabavan način. Dokazano je da su glazbene aktivnosti povezane s poboljšanjem i napretkom u razvoju komunikacijskih vještina kod djece. Pjesme i glazbene aktivnosti neizravno proširuju dječji vokabular, a djeca s razvijenim glazbenim vještinama imaće bolje razvijenu fonološku svjesnost (Moyeda, 2006).

Primjer glazbenih aktivnosti (Matijević, 2019, 51)

Promijeniti riječi u djetetu poznatim pjesmicama i povezati ih s kontekstom:

Umjesto *Zvončići* pjevati:

Kockice, kockice,
slažemo sad mi,
kockicu na kockicu,
stavi sada ti!

Pjevanje djetetu poznate pjesme sa pružanjem prilike djetetu da završi stih:

Medo bere jagode,	U široke merice,
medo bere jagode,	u široke mjerice,
medo bere _____.	u široke _____.

6. ISTRAŽIVANJA DJEČJEG JEZIKA

Osim što je poznati prirodoslovac i znanstvenik, Charles Darwin je zaslužan što je po prvi put središtem istraživanja postalo dijete. Darwin je vodio dnevnik o jezičnom razvoju svoga sina; uz jezična obilježja opisivao je i psihološka stanja poput straha i ljutnje te način na koji ih dijete izražava. Autori Kuvač i Palmović (2007, 15) iznose: „U dijelu o jeziku govori o artikuliranju glasova, na primjer, *da* bez ikakva značenja u dobi od pet i pol mjeseci, pojavi prve riječi sa značenjem u dobi od godinu dana, o prednosti razumijevanja pred proizvodnjom.“ Upravo se zbog toga smatra začetnikom istraživanja dječjeg jezika, a dnevničke studije obilježile su prvo razdoblje istraživanja dječjeg jezika koje je trajalo od 1877. do 1926. kada se pojavljuje biheviorizam. Drugo razdoblje istraživanja dječjeg jezika za cilj uzima praćenje velikog broja djece kako bi se odredile norme urednoga razvoja. Treće razdoblje istraživanja dječjeg jezika započinje 1959., traje još i danas, a obilježavaju ga longitudinalne studije i stvaranje velikih korpusa; Kuvač i Palmović (2007, 20) „Longitudinalne studije kombiniraju najbolje metodološke aspekte: duže vremensko razdoblje u praćenju jezičnoga razvoja, vremensku konstantnost, dobru metodološku podlogu i mogućnost primjene te provjere teorija.“

Dječji jezik se najprije zapisivao, potom snimao magnetofonskim vrpcama i kazetofonima, sve do razvoja tehnologije koji danas omogućuje pohranjivanjem podataka električnim putem i postavljanje istih na internet stranice čime višejezični korpusi postaju dostupni svima.

U Hrvatskoj se istraživanja dječjeg jezika započinje s autorom Ivanom Furlanom koji 1961. godine objavljuje doktorsku disertaciju o raznolikosti rječnika u školske djece te kasnije, 1963. Prikazuje dječji jezični razvoj i metode za poticanje jezičnoga razvoja. Kasnije je Ivo Škarić istraživao nastanak govora djece na nači da su se pratili i snimali glasovi i govor dvadesetoro djece od rođenja do druge godine života. Prva sustavnija praćenja dječjeg jezika započinju s autoricom Vuletić, koja najprije istražuje govor odraslih, a kasnije (do 1999.) provodi prvo longitudinalno praćenje djece do treće godine. Takva praćenja omogućila su stvaranje jezične karte hrvatskoga jezika, odnosno normi usvajanja jezičnih elemenata.

U Hrvatskoj postoji samo jedno longitudinalno praćenje dječjeg jezika nakon treće godine, a to je snimanje dvojezičnoga razvoja dječaka (...) kojeg je pratila i snimala dječakova majka do njegove četvrte godine. U svijetu su, s obzirom na broj istraživača, ovakva dugotrajna istraživanja češća (Kuvač, Palmović, 2007, 33).

7. ISPITIVANJE IZGOVORA GLASOVA DJECE SREDNJE DOBNE SKUPINE

Kako bi se ispitao izgovor glasova djece i promjene u izgovoru, planiralo se provesti istraživanje među četrdeset djece srednje dobne skupine, tako da jedna polovina djece čini eksperimentalnu, a druga kontrolnu skupinu. U eksperimentalnoj skupini trebale su se svakodnevno provoditi jezične igre od strane odgojitelja u trajanju od mjesec dana te bi po završetku istraživanja proizašli rezultati koliko su jezične igre i rad odgojitelja doprinijeli govornom razvoju djece. Navedeno istraživanje nije bilo moguće provesti na spomenuti način zbog zatvaranja vrtića tijekom pandemije COVID-19. U dogovoru s mentoricom, istraživanje je provedeno izvan predškolske ustanove sa smanjenim brojem ispitanika te u trenutku kad su popustile mjere izolacije, u svibnju 2020. godine.

Ispitivao se izgovor šestero djece u dobi od 4,8 do 5,9 godina koji su otprije poznati ispitivaču i poznato je da u njihovom izgovoru glasova postoje odstupanja. Roditelji djece pisanom su izjavom dali suglasnost da se njihovoj djeci ispita izgovor glasova, a imena djece koja su sudjelovala u ispitivanju za potrebe ovog rada bit će promijenjena sukladno Etičkom kodeksu i uz zaštitu tajnosti podataka.

S roditeljima jednog djeteta dogovoreno je da će ispitivač s djetetom provoditi jezične igre i vježbe za artikulaciju glasova kroz osam susreta u mjesec dana, a s roditeljima dvoje djece dogovoreno je da će oni sami, uz pomoć pripremljenih materijala s vlastitom djecom provoditi jezične igre i pjesme za unaprjeđenje izgovora kroz mjesec dana. Troje preostale djece nije bilo izložena jezičnim igrama niti vježbama za unaprjeđenje izgovora.

7.1. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja bio je utvrditi ima li provođenje jezičnih igara, vježbi i pjesama za artikulaciju glasova u vremenskom intervalu od mjesec dana utjecaj na izgovor djece.

7.2. Metode rada

Uzorak ispitanika

Istraživanje je provedeno na šestero djece u dobi od 4,8 do 5,9 godina. Ispitanike su činile tri djevojčice i tri dječaka.

Mjerni instrumenti

Ispitivanje izgovora glasova provodio se prema primjerku Dijagnostičkog lista za ispitivanje usmenog govora, preuzetog iz *Izgovor: kako ga poboljšati*, autorice Ilone Posokhove (vidi Prilog 1.). Dijagnostički materijal bio je u obliku slika u boji koje pokazuju ili jedan predmet ili neku situaciju (izrađene prema Prilogu 2.a i 2.b), a birane su prema sljedećim kriterijima:

- *Trebamo birati slike isključivo onih predmeta koje dijete dobro poznaje i može lako prepoznati na slici.*
- *Trebamo birati materijal prema fonetskom načelu (u svakom naslovu slike mora biti prisutan zadani glas i to u različitim pozicijama u riječi – u inicijalnoj, medijalnoj i finalnoj). (...)*
- *Slikovni i govorni materijal mora biti estetski privlačan (Posokhova, 2005, 16).*

Ispitni materijal bio je unaprijed pripremljen u omotnici i razvrstan, prateći redoslijed glasova na dijagnostičkom listu. Za svaki glas bio je ponuđen poseban komplet sličica, odnosno njih tri (veličine 10 x 10 centimetara), svaka zasebno i s prisutnim glasom na inicijalnoj, medijalnoj ili finalnoj poziciji u riječi.

Ispitivanje se provodilo individualno sa svakim djetetom na način da je traženo imenovanje slika čiji nazivi sadrže zadani glas. Ako dijete samostalno ne uspijeva ispravno izgovoriti glas u riječi, upućeno je da istu riječ izgovori ponavljajući za ispitivačem. Ispitivač sve podatke unosi u tablicu dijagnostičkog lista označavajući je znakom „+“ ili „-“. Nakon prvog ispitivanja ispitivač je pripremio materijale za troje djece s kojom su se u periodu od mjesec dana provodile jezične igre, vježbe i pjesme za artikulaciju glasova. S djevojčicom Ninom (5,8) ispitivač je proveo osam susreta svaki u trajanju od 45 minuta, provodeći navedene igre i vježbe, s dječakom Leonom (5,7) i djevojčicom Vitom (5,9) roditelji su provodili jezične igre, vježbe i pjesme za artikulaciju glasova. Kala (4,8), Dino (5,8) i Ivor (5,6) nisu bili izloženi jezičnim igrama niti vježbama za unaprjeđenje izgovora. Nakon mjesec dana sva djeca su podvrgnuta ponovnom ispitivanju izgovora glasova tijekom kojeg su se koristili isti ispitni materijali kao i u prvom ispitivanju. U nastavku rada, radi lakšeg snalaženja u tablici, za djecu će se koristiti oznake D1-D6, označavajući pritom D1 dijete s kojim je ispitivač provodio

aktivnosti za poticanje izgovora; D2 i D3 djecu s kojima su roditelji provodili aktivnosti i vježbe, te D4, D5 i D6 djecu s kojom se nisu provodile navedene aktivnosti.

7.2.1. Vježbe i pjesme korištene u provođenju istraživanja

- *Bajka o veselom Jezičku* (vidi stranu 17)

- Vježba *Ljuljačka* (Posokhova, 2005, 72)
Svrha: uvježbati brzo mijenjanje položaja jezika gore – dolje, potrebno za spajanje gornjih zubnih suglasnika sa samoglasnicima.
Opis: osmjehnuti se, lagano otvoriti usta, smjestiti jezik iza donji zuba (s unutarnje strane) i držati ga u tom položaju do pet sekundi. Zatim podići široki jezik i staviti ga iza gornjih zuba (također s unutarnje strane) i držati do pet sekundi. Mijenjati položaj četiri do šest puta.
Pažnja: pokretan je samo jezik, donja vilica i usne miruju.

- Vježba *Čistimo zube* (Posokhova, 2005, 74)
Svrha: uvježbati držanje vrška jezika iza donjih zuba.
Opis: osmjehnuti se, pokazati zube, otvoriti usta i vrškom jezika „počistiti“ donje zube iz strane u stranu, a zatim odozdo prema gore.
Pažnja: usne su nepokretne; vršak jezika kliže kod korijena, a ne po gornjem rubu zuba; jezik je širok.

- Vježba *Harmonika* (Posokhova, 2005, 75)
Svrha: jačati mišiće jezika, rastezati pojezičnu vezicu.
Opis: osmjehnuti se, lagano otvoriti usta, priljubiti jezik uz nepce i početi otvarati i zatvarati usta. Ponoviti tri do deset puta.
Pažnja: u pokretu je samo donja vilica; paziti da jezik nije iskošen.

- Vježba *Puran* (Posokhova, 2005, 76)
Svrha: uvježbati podizanje jezika prema gore i pokretljivost prednjeg dijela.

Opis: lagano otvoriti usta, staviti široki jezik na gornju usnu i pokretati ga gore i dolje nastojeći ga ne odvajati od usne. Prvo to izvoditi polako, a onda ubrzati tempo i dodati glas, dok se ne bude čulo „bl-bl“ (poput glasanja purana).

Pažnja: jezik se mora kretati gore – dolje po usni, a ne iz strane u stranu; mora „oblizivati“ usnu, a ne izbacivati se unaprijed.

- Vježba *Konj* (Posokhova, 2005, 77)

Svrha: jačati mišiće jezika i pokret prema gore.

Opis: osmjehnuti se, lagano otvoriti usta i cuktati vrškom jezika.

Pažnja: tempo je prvo polagan, a zatim brži; u pokretu je samo jezik, donja vilica miruje. Paziti da se vršak jezika ne uvrće prema unutra, odnosno da se čuje cuktanje, a ne šljapanje.

- *Labud* (Posokhova, 2005, 116)

Kao lađa

bijeli labud plovi.

Na leđima mu

mladi labudovi.

- *Lopta* (Posokhova, 2005, 116)

Plače, plače Lana mala

Lopta je u vodu pala!

Ma ne plači više! Šuti!

Lopta neće potonuti,

moje veslo je dugačko,

loptu ću ti uhvatiti.

- *Ljilja vježba* (Posokhova, 2005, 116)

Ljilja vježba,

ima volje.

I piše sve ljepše,

i čita sve bolje!

- *Medo trubi* (Posokhova, 2005, 123)

Medo trubi: tra- ta, ra - ta

Tra-ta ra-ta! Gori vatra!

Brzo vode! Vatru gasi!

Mojem Gari kuću spasi!

- *Motor bruji* (Posokhova, 2005, 124)

Motor bruji brrr, bru, bru!

Truba trubi trrr, tru, tru!

Gavran grakče gra, gra, gra!

Žabac krekeče kra, kra, kra!

Voda vrije vrrr, vru, vru!

Kotač drnda drrr, dru, dru!

Cvrčak cvrči cvr, cvr, cvr!

Mačak mrmlja mrr, mrr, mrr!

Kad poljubiš, čuješ cmok!

Kad pozdraviš: „Hajde bok!“

- *Drage ruke* (Posokhova, 2005, 125)

Drage ruke

moje mame

čitav dan sve

rade za me.

- *Mišo i puž* (Herljević, 2007, 24)

Pužu, pužu, pužiću,

hrana ti je skupa.

Koliko si u kupusu

napravio rupa?

Što ne uzmeš jedan list

pa jedeš odreda?

Zar ne vidiš kako sada

ružno to izgleda?

Mišu, mišu, mišiću,

što se važan praviš!

A ti kada jedeš kruh

i koru ostaviš?

- *Dragi ježe* (Herljević, 2007, 25)

Dragi ježe,

kamo žuriš?

Što to nosiš?

Zašto žuriš?

Idem doma

u šumicu,

pod bukvicu,
u jamicu.
Nosim šumsku
jabučicu.

Djeci ću je
podijeliti.
Djeca će se
veseliti.

- *Tata jurica i sedam curica* (autor nepoznat)

Dijete sjedi nasuprot ispitivača te pjevaju pjesmicu mičući dio tijela kojeg spomene ispitivač nakon pjevanja pjesmice.

Tata Jurica i sedam curica,	<i>To je jedno rame.</i>
Sedam curica i tata Jurica,	<i>To je drugo rame.</i>
Samo su sjeli,	<i>To je glava.</i>
Niš nisu jeli;	<i>To je jedna noga.</i>
Već su samo pjevali!	<i>To je druga noga.</i>
To je jedna ruka.	<i>To je guza.</i>
To je druga ruka.	<i>To smo cijeli mi.</i>

Jezični cilj: uvježbavanje izgovora pojedinih glasova.

7.2.2. Jezične igre korištene u provođenju istraživanja

- *Ja kažem nečujno, ti kažeš glasno* (Peti-Stantić, Velički, 2008, 22)

Opis: voditelj nečujno izgovori riječ. Dijete pogađ koju je riječ voditelj izgovorio i to tako da pažljivo promatra vidljivi dio njegovih govornih organa. Nakon što voditelj nečujno izgovori riječ i dijete je prepoznalo, ono glasno i razgovijetno izgovara riječ koju je prepoznalo.

Jezični cilj: izgovor pojedinih glasova.

- *Tražimo parove* (Peti-Stantić, Velički, 2008, 25)*

Djetetu podijelimo papiriće s nacrtanim životinjama. Ono treba oponašati glasanje životinje koju je dobilo. (Primjerice: pčela zuji: zzzzzz, medvjed brunda: brum, brum, vrabac živka: živ – živ, pas laje: vau – vau i sl.)

Jezični ciljevi: poticanje i uvježbavanje slušne osviještenosti te vježba glasa.

- *Igre glasom* (Peti-Stantić, Velički, 2008, 36)*

Dijete pokušava u jednom dahu izgovoriti što više puta jedan glas ili jednu riječ. Voditelj, na primjer, kaže: „Pijući kao pilić pi-pi-pi koliko god dugo mogu u jednom dahu!“ ili „Najtiše što možeš izgovaraj riječ more u jednom dahu!“. Igru možemo koristiti i za uvježbavanje izgovora pojedinih glasova, posebno ako je kod pojedinog djeteta izgovor glasova poremećen. Voditelj kaže: „Izgovaraj bruhanje motora što dulje – brrrrrr!“.

Jezični ciljevi: uvježbavanje izgovora glasova.

- * Igre su za potrebe istraživanja prilagođene za provođenje sa samo jednim djetetom.

7.3. Hipoteze

Hipoteza 1: U izgovoru D1 primijećen je napredak; točno izgovara barem dva glasa koja na prvom ispitivanju nije izgovorilo uspješno.

Hipoteza 2: U izgovoru D2 i D3 primijećen je napredak; točno izgovaraju barem jedan glas koji na prvom ispitivanju nisu izgovorili uspješno.

Hipoteza 3: U izgovoru D4, D5 i D6 nije primijećen napredak.

7.4. Rezultati i rasprava

Nakon provedenog prvog ispitivanja glasova, primijećeno je da postoje glasovi koji su kod svih ispitanika otprije usvojeni, zatim glasovi koji su u većoj količini usvojeni i oni koji su usvojeni u manjoj količini. Glasovi koji su kod svih ispitanika usvojeni, su: F, V, P, B, T, D, K, G, H, Č, Ć, M, N, J i čine prvu skupinu glasova te se njih nije ispitivalo u vrijeme drugog ispitivanja i za njih se ne provodi podatkovna analiza. Drugu skupinu glasova čine oni koji su u većoj količini usvojeni i to su: S, Z, C, Š, Ž, Dž, Đ i Nj. Treću skupinu glasova čine glasovi koji su usvojeni u manjoj količini, a to su: L, Lj i R.

Tablice u nastavku sadrže oznake „+“ i „-“, koje označavaju ispravno i neispravno izgovoren glas.

Tablica 2. Eksperimentalna skupina - II. grupa glasova

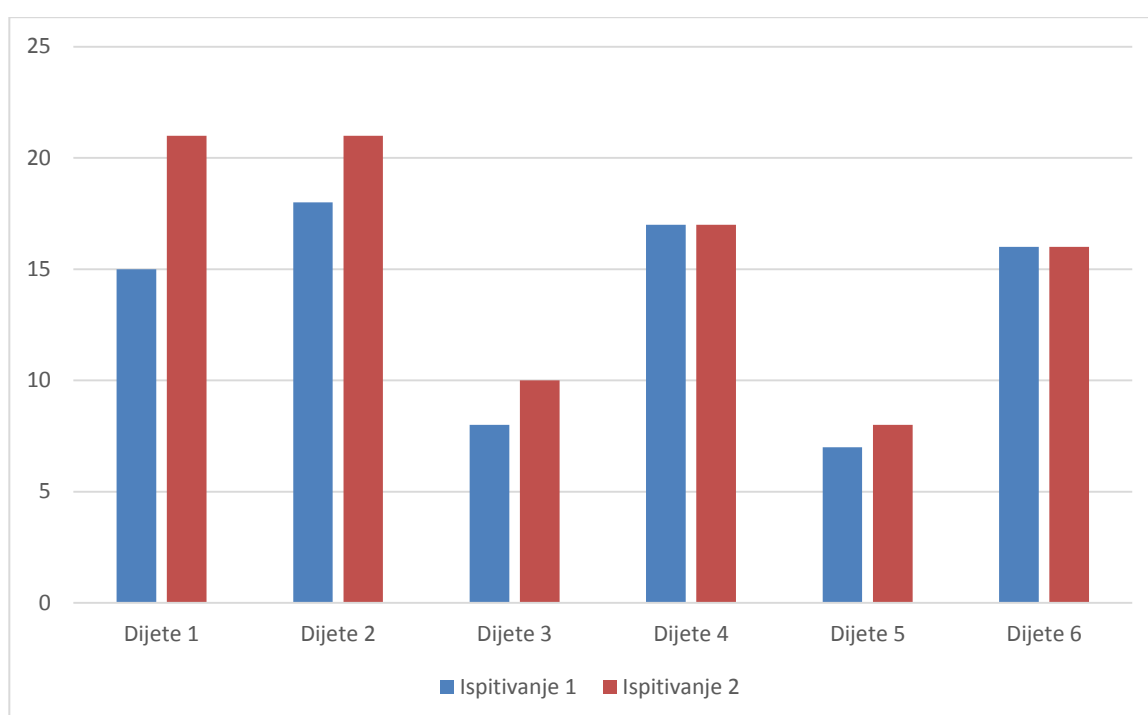
glas	D1						D2						D3						
	IP		MP		FP		IP		MP		FP		IP		MP		FP		
	I1	I2	I1	I2	I1	I2	I1	I2	I1	I2	I1	I2	I1	I2	I1	I2	I1	I2	
S	+	+	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-
Z	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-
C	+	+	+	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Š	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	+	-	-	-
Ž	+	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-
Dž	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Đ	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Nj	+	+	-	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+

IP = inicijalna pozicija, MP = medijalna pozicija i FP= finalna pozicija

I1 = prvo ispitivanje, I2 = drugo ispitivanje

Tablica 3. Kontrolna skupina - II. grupa glasova

glas	D4						D5						D6					
	IP		MP		FP		IP		MP		FP		IP		MP		FP	
	I1	I2	I1	I2	I1	I2	I1	I2	I1	I2	I1	I2	I1	I2	I1	I2	I1	I2
S	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Z	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
C	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+
Š	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Ž	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+
Dž	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+
Đ	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+
Nj	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	+	+

Slika 2. Broj ispravno izgovorenih glasova 2. skupine

Nakon provedena oba ispitivanja, vidljiv je napredak u broju ispravno izgovorenih glasova kod djece eksperimentalne skupine jer su u drugom ispitivanju ispravno izgovorili jedanaest glasova više od prvoga.

Najveća razlika između ispravno i neispravno izgovorenih glasova vidljivi su kod Djeteta 1, s kojim je ispitivač provodio jezične igre, vježbe i pjesme za artikulaciju glasova. Svaki susret ispitivač je započinjao vježbama jezika kroz *Bajku o veselom Jezičku* te nastavljao pjesmama za artikulaciju onih glasova koji su neispravno izgovoreni.

Roditelji Djeteta 2 i Djeteta 3 su nekoliko puta u tjednu, najčešće prije ili poslije popodnevnog odmora s djecom prolazili materijale koje im je pripremio ispitivač. Promjena u izgovoru vidljiva je kod oba djeteta.

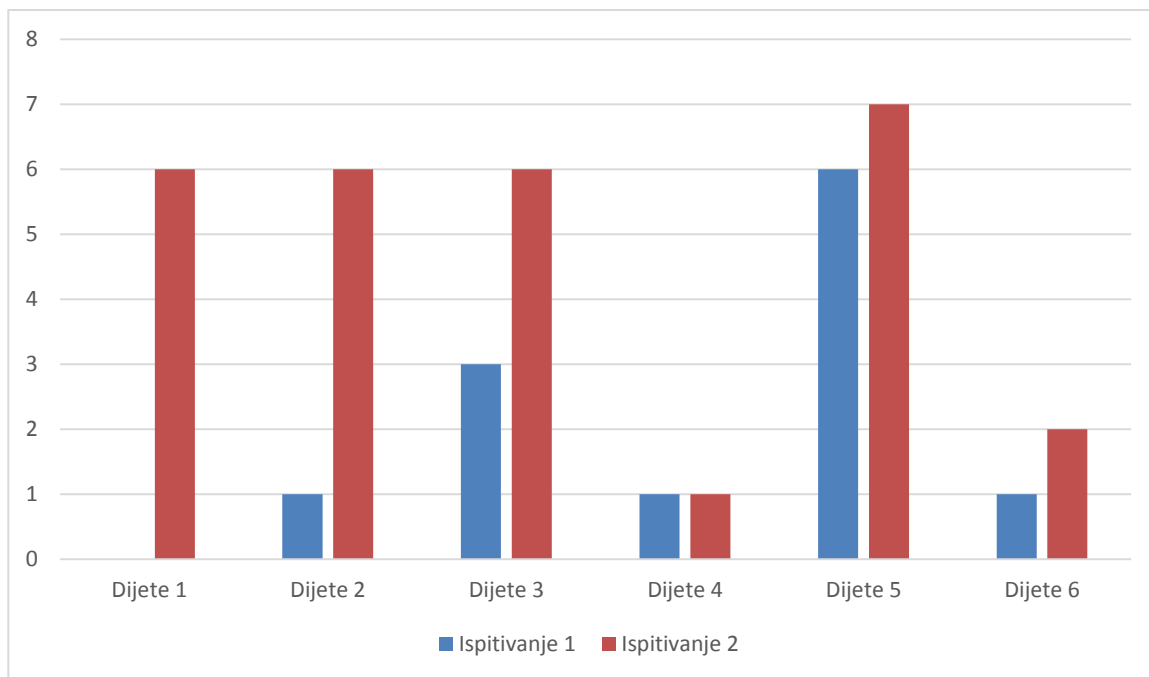
Kod Djeteta 4 i Djeteta 6 nije primijećen nikakav napredak, a kod Djeteta 5 promjena se dogodila u izgovoru jednog glasa što dokazuje unaprijed spomenutu činjenicu da je razvoj govora uvjetovan razvojem djeteta i kroz svakodnevnu komunikaciju.

Tablica 4. Eksperimentalna skupina - III. grupa glasova

glas	D1						D2						D3						
	IP		MP		FP		IP		MP		FP		IP		MP		FP		
	I1	I2	I1	I2	I1	I2	I1	I2	I1	I2	I1	I2	I1	I2	I1	I2	I1	I2	
L	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+
Lj	-	+	-	+	-	+	+	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	+
R	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Tablica 5. Kontrolna skupina - III. grupa glasova

glas	D4						D5						D6						
	IP		MP		FP		IP		MP		FP		IP		MP		FP		
	I1	I2	I1	I2	I1	I2	I1	I2	I1	I2	I1	I2	I1	I2	I1	I2	I1	I2	
L	+	+	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	-	-
Lj	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
R	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-

Slika 3. Broj ispravno izgovorenih glasova 3. skupine

U trećoj skupini glasova ponovno je vidljiv napredak u izgovoru djece eksperimentalne skupine, ona su tijekom drugog ispitivanja točno izgovorila 14 glasova više nego u prvom ispitivanju.

Ponovno je najveći napredak vidljiv kod Djeteta 1, s kojim je ispitivač provodio aktivnosti za poticanje izgovora glasova. Prvi puta se u izgovoru djeteta pojavio glas L, nakon četvrtog od osam susreta djeteta ga je izgovaralo pravilno tijekom ponavljanja poznatih pjesmica, no, u spontanom govoru glas L je bio neispravan. Ostali susreti temeljili su se na sistematiziranju tog glasa no i nakon mjesec dana glas L nije bio ispravno izgovoren u spontanom govoru.

Kod Djeteta 2 i Djeteta 3 primijećen je napredak u izgovoru glasova; izgovor glasova Djeteta 4 ostao je nepromijenjen, a Dijete 5 i Dijete 6 su usvojili po jedan glas više u odnosu na prvo ispitivanje.

Analizirajući dobivene rezultate, pokazuje se da je hipoteza 1 ispravna, u izgovoru Djeteta 1 primijećen je napredak; djetete u odnosu na prvo ispitivanje točno izgovara čak 12 glasova više nego u drugom. Hipoteza 2 je također ispravna, primijećen je napredak kod Djeteta 2 za šest glasova i kod Djeteta 3 za 6 glasova više u odnosu na prvo ispitivanje. Hipoteza 3 pokazuje se neispravna, u izgovoru Djeteta 4, Djeteta 5 i Djeteta 6 vidljiv je mali napredak iako s tom djecom nisu provedene jezične igre, vježbe i pjesme za artikulaciju glasova.

8. ZAKLJUČAK

Na jezično-govorni razvoj i na jezičnu kompetenciju djece utječu razni čimbenici: urođene sposobnosti, razvijen govorni i slušni aparat, interakcije s odraslima i vršnjacima, mediji te dječja samoaktivnost. Analizirajući podatke iz gore navedenih tablica jasno je vidljivo da provođenje jezičnih igara, vježbi i pjesmica za artikulaciju glasova pozitivno utječe na razvoj govora u djece. Ispitivana djeca u eksperimentalnoj skupini su u vrijeme drugog ispitivanja pokazala bolje rezultate od djece u kontrolnoj skupini. Izniman napredak vidljiv je kod djeteta 1, odnosno djevojčice Nine s kojom je ispitivač tj. odgojitelj proveo osam susreta u mjesec dana radeći pjesmice i vježbe s ciljem poticanja izgovora pojedinih glasova. Izgovor glasova kod djece u kontrolnoj skupini ipak nije ostao nepromijenjen, vidljive su promjene u izgovoru nekoliko glasova tijekom drugog ispitivanja. Razvoj izgovora, ali i govora općenito je brz i promjenjiv, stoga je izgovor djece u kontrolnoj skupini bez izlaganja dodatnim jezičnim aktivnostima ipak napredovao. Utjecaj jezičnih igara, vježbi i pjesama za artikulaciju glasova pozitivan je na izgovor djece predškolske dobi, stoga je važan i utjecaj odgojitelja koji provodeći navedene igre i vježbe može neposredno djelovati na dječji govorni razvoj.

9. LITERATURA

1. Herljević, I. (2007). *Pjesme i igre za razvoj govora: pravilnog izgovora, pravilnog izgovora, bogatog riječnika, dugog pamćenja i dječje zabave*. U I. Posokhova (Ur.), Govor, ritam, pokret. Buševac: Ostvarenje d.o.o.
2. Kuvač, J., Palmović, M. (2007). *Metodologija istraživanja dječjeg jezika*. Jasrebarsko: Naklada slap.
3. Matijević, K. (2019). *Progovorimo lako – pokaži mi kako!*. Velika Gorica: Planet Zoe.
4. Pavličević – Franić, D. (2005). *Komunikacijom do gramatike*. Zagreb: Alfa.
5. Peti – Stantić, A., Velički, V. (2008). *Jezične igre za velike i male*. Zagreb: Alfa.
6. Posokhova, I. (2005). *Izgovor: kako ga poboljšati*. Lekenik: Ostvarenje d.o.o.
7. Posokhova, I. (1999). *Razvoj govora i prevencija govornih poremećaja u djece*. Zagreb: Ostvarenje d.o.o.
8. Starc, B i dr. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi*. Zagreb, Golden marketing.
9. Škarić, I. (1991). *Fonetika hrvatskog književnog jezika*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
10. Težak, S., Babić, S. (2000). *Gramatika hrvatskoga jezika : priručnik za osnovno jezično obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga.
11. Velički, V., Katarinčić, I. (2011). *Stihovi u pokretu*. Zagreb: Alfa
12. Vuletić, D. (1987). *Govorni poremećaji – Izgovor*. Zagreb: Školska knjiga

Mrežne stranice

13. Blaži, D. (1994). Utjecaj okoline na razvoj govora u djece. *Defektologija*, 30(2), 153-160. Pribavljeno: 17.6.2020. s <https://hrcak.srce.hr/108627>
14. Moyeda, I. X. Implementing a Musical Program to Promote Preschool Children's Vocabulary Development. Pribavljeno 17. 6.2020. s <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1084911.pdf>
15. Poplašen, D. (2014). Vokalni noduli ili čvorići glasnica – profesionalna bolest. *Sigurnost*, 56 (3), 261-263. Pribavljeno 17.6.2020. s <https://hrcak.srce.hr/127770>

16. Šego, J. (2009). Utjecaj okoline na govorno-komunikacijsku kompetenciju djece; jezične igre kao poticaj dječjem govornom razvoju. *Govor*, 26(2), 119-149.
Pribavljeno: 18.6.2020. s <https://hrcak.srce.hr/165964>
17. Vuletić, D. i sur. (1984). Izgovor u dječaka i djevojčica. *Defektologija*, 20(1-2), 41-50.
Pribavljeno: 17.6.2020. s <https://hrcak.srce.hr/108181>

Prilog 1.

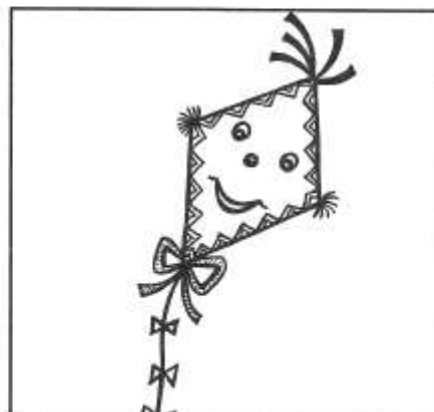
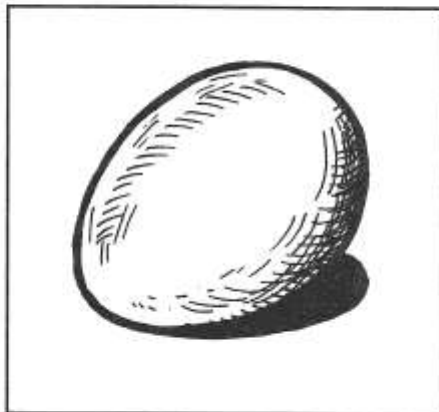
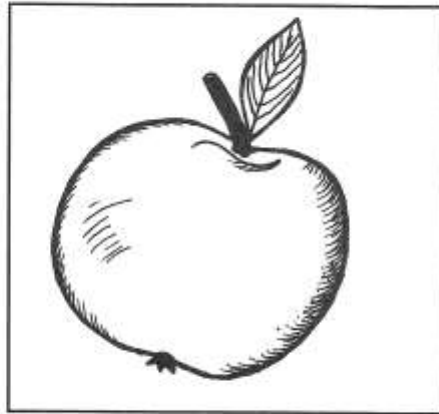
GLAS	INICIJALNA POZICIJA		MEDIJALNA POZICIJA		FINALNA POZICIJA	
	Ispitivanje 1	Ispitivanje 2	Ispitivanje 1	Ispitivanje 2	Ispitivanje 1	Ispitivanje 2
F						
V						
P						
B						
T						
D						
K						
G						
H						
S						
Z						
C						
Š						
Ž						
Dž						
Đ						
Č						
Ć						
M						
N						
Nj						
L						
Lj						
J						
R						
Spol	M	Ž				

Ć

J

IZJAVA

o samostalnoj izradi rada

kojom izjavljujem da sam ja, Ana Golubić, studentica druge godine Izvanrednog diplomskog studija Rani i predškolski odgoj i obrazovanje Učiteljskog fakulteta u Zagrebu, samostalno provela aktivnosti istraživanja literature i napisala diplomski rad na temu „Razvijanje pravilnog izgovora u djece predškolske dobi“.